

Avalik arvamus ja X Riigikogu meediauuringutes

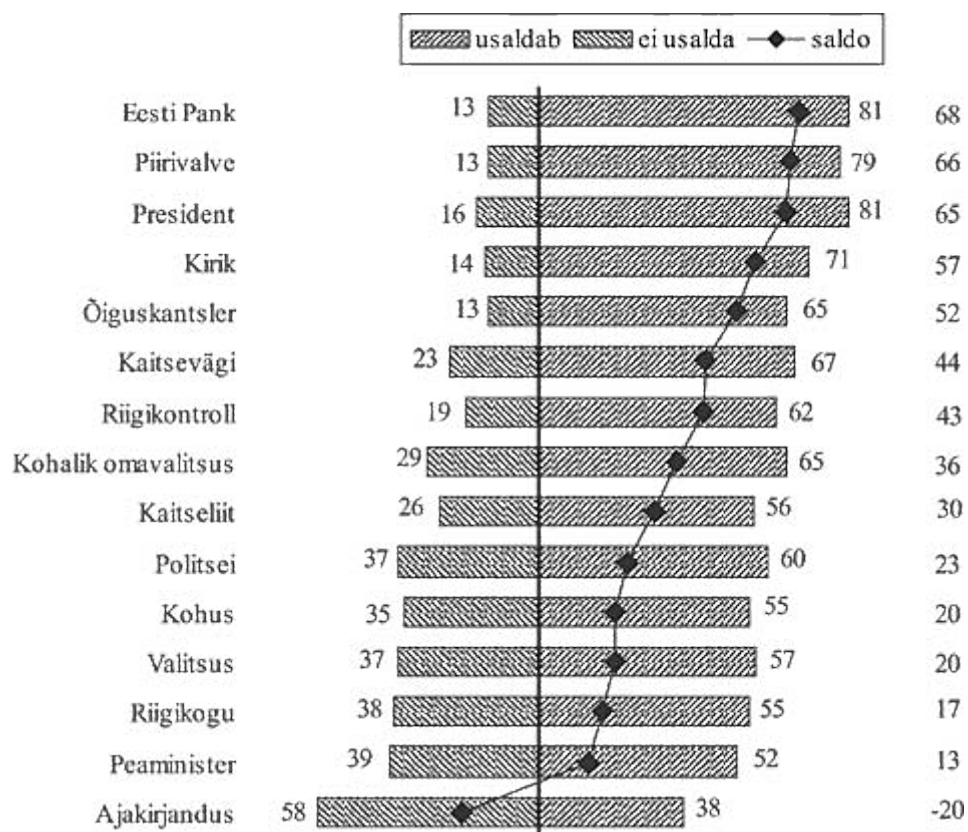
Juhan Kivirähk (RiTo 9), Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse vanemteadur

Kuigi ajakirjanduses on ilmunud arvukalt kriitilisi artikleid, ei ole parlamendi usaldusvääruses põhimõttelisi muutusi esimese aasta jooksul aset leidnud.

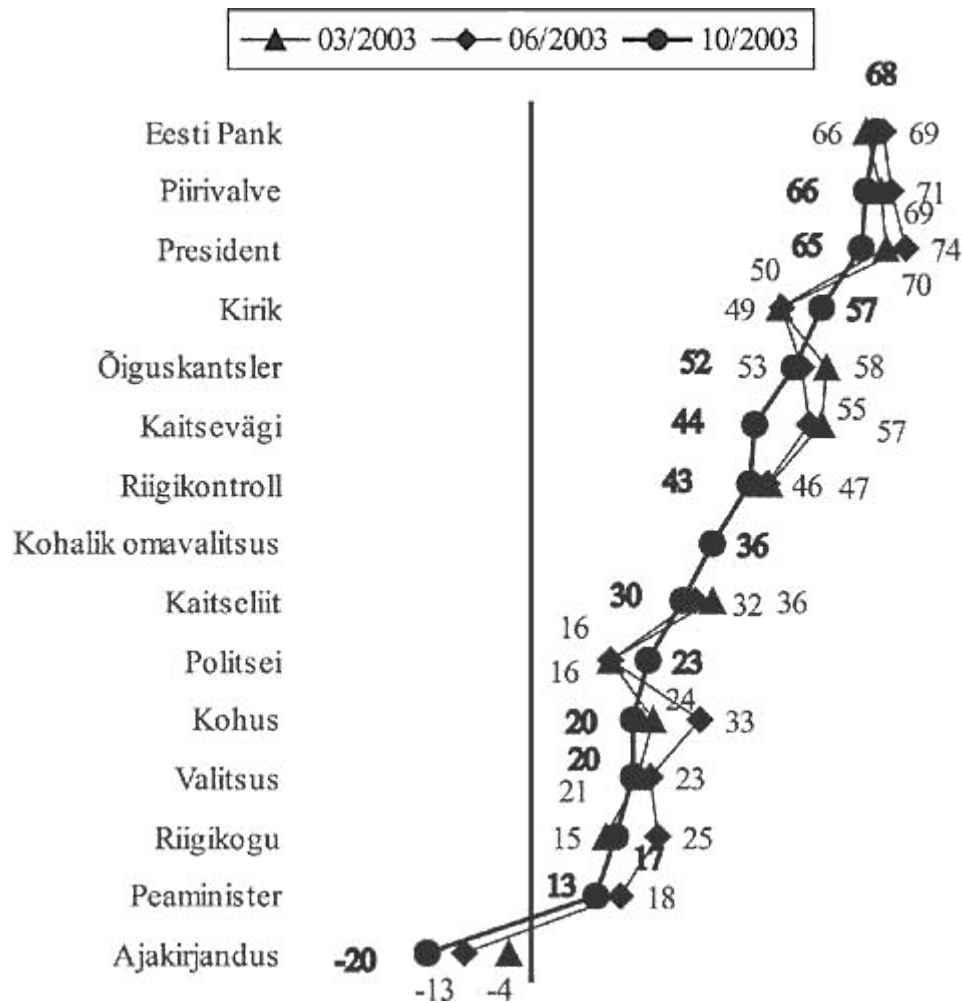
Riigikogu kujutab endast riigi kõrgeima võimukandja, Eesti kodanikkonna valitud esindust. Riigikogu eduka tegutsemise olulisi kriteeriume on tema usaldusväärsus rahva silmis.

Riigiorganite usaldusväärse uuringuil on küllaltki pikk traditsioon – tegemist on poliitiliste sotsiaaluuringute klassikalise teemaga. Usaldusväärse küsimust on esitatud peaaegu kõigis Riigikogu ja valitsuse tellitud avaliku arvamuse monitooringutes, sellel teemal on uuringuid teinud TNS Emor, ES Turu-uuringute AS ja OÜ Saar Poll. Viimase pooleteise aasta kestel on riigi institutsioonide usaldusväärsest uurinud ka OÜ Uuringukeskus Faktum.

Joonis 1. Usaldus riigi institutsioonide vastu 2003. aasta oktoobris

Joonis 2. Muudatused riigi institutsioonide usaldamises 2003. aastal (positiivsete ja negatiivsete hinnangute saldo)

2003. aasta veebruaris hindasid küsitletavad IX Riigikogu. 2003. aasta juunis oli märtsis valitud uue, X Riigikogu reiting veel küllaltki kõrge (teda usaldas 60% ja ei usaldanud 35% elanikkonnast). 2003. aasta oktoobris oli Riigikogu usaldusväärsus juba pisut kahanenud. Riigikogu liikmete kuluhüvitiste teema ajakirjandusliku käsitlemise mõju Riigikogu reitingu langusele võib siinkohal ainult oletada, uuringuandmete põhjal sellele kinnitust leida pole võimalik. Kui selline mõju oligi, siis igatahes mitte püsiv: 2004. aasta veebruaris oli usaldus Riigikogu vastu endiselt 57% (mitteusaldajate osakaal 40%).

Tuleb märkida, et tõsisel kriisil on kriitilisi teemasid tõstatava ajakirjanduse enda maine: oktoobris ei usaldanud ajakirjandust 58% küsitletuist. See muidugi ei tähenda, et madala usaldusvääruse tõttu kriitilised materjalid poliitikute mainet ei ohustaks – ajakirjandusest veelgi madalam reiting on erakondadel, keda veebruaris pidas usaldusväärseks ainult 25% küsitletuist.

Riigikogu mainega tegelejalatel tasub silmas pidada, et avalikkus ei tee eriti hästi vahet Riigikogul ja valitsusel, hinnangud nende usaldusväärsele suures osas kattuvad. Tuleb

silmas pidada, et parlamendi usaldusväärstust mõjutab riigi poliitiline elu tervikuna, mitte üksnes Toompea lossi seinte vahel toimuv.

Ilmselt kehtib ka praeguse Riigikogu puhul üldine seaduspärasus: tegevusaja kestel hakkab tema usaldusväärstus (veelgi enam valitsuse oma) paratamatult langema. Praegusel Riigikogul on käsil alles esimene tegevusaasta, seega pole usaldusväärstuse langusfaasi veel jõutud.

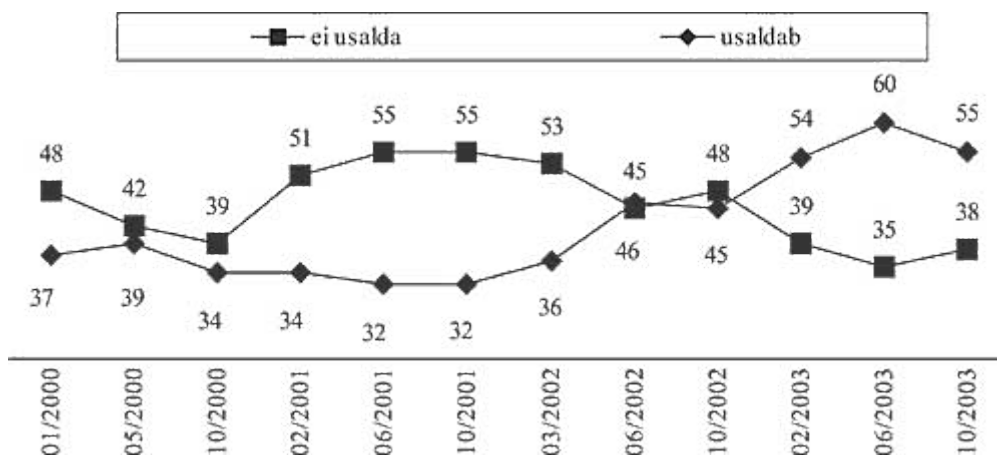
Pilk minevikku

Aastail 1995–1998 turu-uuringufirma Saar Poll korraldatud küsitluste põhjal püsis Riigikogu täielikult või pigem usaldavate vastanute osakaal pidevalt 40 protsendist kõrgemal, tõustes eestlaste hinnangutes aeg-ajalt ka üle 50% (koguni 57–58%-ni). Selline muutlikkus oli tingitud valitsuskoalitsioonide vaheldumisest. Kui võimule sai uus valitsus, lisandus ka Riigikogule täiendavat usalduskrediiti. Kõige rõõmustavam oli riigivõimu reiting Mart Siimanni peaministriks oleku ajal – KMÜ vähemusvalitsus ei hiilanud küll teguderohkusega, kuid mõjus avalikkusele sellegipoolest turvaliselt ja usaldusväärsetl.

Aastail 1999–2002 oli kolm aastat järjest võimul kolmikliidu valitsus. Usaldus Riigikogu vastu jäi sel perioodil pidevalt alla 40%, valitsuse käsi käis aga kriitilisematel hetkedel veelgi hapramini: 2001. aasta kevadel pildiskandaali ajal ja suvel elektriijaamu *NRG-Energy*le maha müüa üritades langes see 30%-ni.

Üheaastase KeRe koalitsiooni võimuloleku ajal püsis usaldus nii Riigikogu kui ka Siim Kallase valitsuse vastu kõrgel – teatud sarnasust võib selles fenomenis näha Mart Siimanni peaministri-perioodiga.

Joonis 3. Usaldus Riigikogu vastu aastail 2000–2003 (%)

Riigikogu usaldusväärstus sotsiaal-demograafilistes rühmades

Riigikogu reiting on kõrgem neis rühmades, millesse kuulujail on põhjust riigi poliitikatega rohkem rahul olla. Madalam staatus (väiksem haridus, madalam sissetulek) toob kaasa suurema rahulolematuse riigis toimuvaga, mis väljendub ka suuremas usaldamatuses Riigikogu ja valitsuse tegevuse vastu.

Tabel 1. Riigikogu usaldajate ja mitteusaldajate suhe elanikkonna rühmades (%)

	2003 veebr	2003 mai	2003 okt	2004 veebr
Eestlased	56:41	59:37	56:39	55:42
Mitte-eestlased	50:35	62:31	53:36	61:32
<hr/>				
15-19-aastased	63:32	71:27	62:31	60:38
20-29-aastased	51:46	58:36	54:37	60:38
30-39-aastased	58:35	53:40	50:45	53:42
40-49-aastased	56:38	63:33	58:34	57:37
50-59-aastased	49: 44	58:37	55: 40	53: 45
60-74-aastased	55:39	61:34	55:39	58:37
<hr/>				
Alg- või põhiharidus	57:38	62:33	55:40	58:38
Keskharidus	53:39	57:37	52:40	53:42
Kõrgem haridus	57:39	69:28	64:32	69:32
<hr/>				
Kuni 1000 krooni	48: 45	50: 48	48: 43	46: 48
1001-2000 krooni	54:38	62:34	55:36	53:42
2001-3000 krooni	57:40	59:38	56:36	58:40
3001-4000 krooni	66:31	58:31	49:47	58:40
Üle 4000 krooni	50:46	67:28	62:35	68:31

Eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumisi võrreldes näeme ennekõike, et Riigikogu usaldajaid on muulaste seas eestlastest kohati rohkemgi, mitteusaldajaid aga püsivalt vähem. Samas on aga "ei oska öelda" vastanute osakaal muulaste hulgas suurem.

Riigikogu usaldavad rohkem kõige nooremad vastajad, kõige kriitilisemalt suhtub Riigikogu töösse pensionieelsesesse ikka kuuluv vanuserühm.

Kõrgharidusega vastajate seas on usaldus Riigikogu vastu kõrge. Kõige rohkem usaldavad parlamenti need, kelle keskmine sissetulek ühe pereliikme kohta on suurim. Mitteusaldajate osakaal on aga suurim kõige väiksema sissetulekuga vastanute seas.

Tabelist näeme, et pärast kevadisi Riigikogu valimisi kasvas Riigikogu usaldusväärsus peaaegu kõikides vastanute rühmades. Oktoobriks aga taastus enamikus vastanute

rühmades valimiste–eelne usaldus (mis on tegelikult kõikide varasemate Riigikogu koosseisudega võrreldes pretseedentult kõrge).

Oktoobrikuuga võrreldaval tasemel püsis usaldusväarsus ka 2004. aasta veebruaris.

Riigikogu usaldusväarsus erakondade toetajate hulgas

Tulenevalt hinnangute tugevast korreleerumisest valitsuse tegevuse vastu on usaldus Riigikogu vastu suurem valitsuskalitsiooni erakondade toetajate seas ning madalam opositsiooni pooldajate hulgas.

Tabel 2. Riigikogu usaldajate ja mitteusaldajate suhe erakondade toetajaskonnas (%)

	2003 veebr	2003 mai	2003 okt	2004 veebr
Keskerakond	53: 45	57: 42	40: 51	52: 43
Rahvaliit	60 :38	49: 51	59:36	44: 54
Reformierakond	75 :23	73 :23	70 :30	73 :27
Isamaaliit	63 :35	67 :28	58:35	67 :32
ESDE	64 :36	72 :19	63 :34	51: 49
Res Publica	49: 59	66 :31	62 :34	70 :30

Nagu näeme, olid Res Publica valijad enne 2003. aasta märtsi valimisi Riigikogu suhtes kõige kriitilisemalt meelestatud. 2004. aasta veebruaris hindavad nad aga Riigikogu usaldusväarsust Reformierakonna pooldajate järel teisena.

Kriitilised olid ja on selleks ka jäänud Keskerakonna valijad, kelle toetatav erakond oli ometi 2003. aasta veebruaris valitsuses.

Küllalt kriitiliselt suhtuvad praegusse Riigikogusse ka Rahvaliidu valijad – usaldusväarsuse näitajaid vaadates võiks arvata, et tegemist on opositsioonierakonnaga. Läbivalt on antud perioodil Riigikogu usaldusväärseks pidanud Reformierakonna valijad. Riigikogu suhtes on enamasti positiivselt meelestatud ka Isamaaliidu poolehoidjad. Mõõdukate / sotsiaaldemokraatide toetajad on pärast nimevahetust muutunud Riigikogu suhtes kriitilisemaks, varem nad pigem usaldasid parlamenti.

Nii ehk teisiti on suhtumine Riigikogu töösse seotud inimeste poliitiliste eelistustega. Need, kelle toetatav erakond on võimul ja suudab seal olles ka oma taotlusi realiseerida, peavad parlamendi tegevust üldiselt usaldusväärseks. Opositsioonierakondade toetajad või need, kelle lemmikerakond on koalitsioonis siseopositsioonis (Rahvaliit), tunnevad parlamendi tegevuse vastu väiksemat usaldust, kui ei näe seal realiseeruvat oma poliitilisi taotlusi. (Vastupidi Rahvaliidu valijatele on Isamaaliidu valijad erakonna opositsioonis asumisest hoolimata riigi praeguse poliitilise kursiga valdavas osas rahul ning toetavad nii valitsuse kui ka parlamendi tegevust.)

Riigikogu usaldusväärsus päevalehtede lugejaskonna hinnangul

Tabel 3. Riigikogu täielikult või pigem usaldajate osakaal pidevate ajalehelugejate ja mittelugejate hulgas (%)

	2003 veebr		2003 mai		2003 okt		2004 veebr	
	lugeja	mitte-lugeja	lugeja	mitte-lugeja	lugeja	mitte-lugeja	lugeja	mitte-lugeja
Eesti Ekspress	62	57	61	60	67	48	70	53
Eesti Päevaleht	58	57	62	53	64	47	68	50
Postimees	55	57	62	60	64	48	58	52
SL Õhtuleht	55	55	56	58	53	53	54	57
Maaleht	64	56	56	61	54	56	57	56
Äripäev	66	56	75	57	69	51	73	50
Sirp	50	57	82	58	68	55	57	54

Nagu tabelist näeme, ei ole Riigikogu usaldusväärsus peamiste päeva- ja nädalalehtede eestlastest lugejate seas märkimisväärselt langenud. Oktoobrikuus aset leidnud kuluhüvitiste teemalise diskussiooni mõju võib hea tahtmise juures leida ainult SL Õhtulehe lugejate hulgast. Olulise usaldusvääruse languse on Riigikogu läbi elanud ka Sirbi lugejate silmis, kuid see sihtrühm on liialt väike, et põhjanevaid järeldusi teha. Eesti Ekspressi ja Eesti Päevalehe püsilugejate seas on Riigikogu usaldusväärsus hoopis kasvanud.

Tegelikult ei näi lehe lugemine või mittelugemine oluliselt Riigikogu usaldusväärssust diferentseerivat, üksnes Äripäeva puhul on spetsiifilise lugejaskonna tõttu kindel tendents, et lugejad usaldavad Riigikogu mittelugejatest rohkem. Siiski on eriti oktoobrikuust alates märgata, et need, kes loevad regulaarselt Eesti Päevalehte, Postimeest või Eesti Ekspressi, usaldavad Riigikogu rohkem kui neid väljaandeid mittelugevad vastajad. Võib arvata, et regulaarne lehelugemine on märk suuremast poliitilisest kompetentsusest, mis suurendab lugejate isiklikku otsustusvõimet ja paneb inimest ühiskonnas paljude kanalite kaudu levivat kompromiteerivat informatsiooni kriitilisemalt hindama.

Ajakirjanduse sügisese poliitikute pihta suunatud turmtule järel on kannatanud hoopis ajakirjanduse enda usaldusväärsus.

Tabel 4. Ajakirjandust täielikult või pigem usaldajate osakaal pidevate ajalehelugejate hulgas (%)

	2003 veebr	2003 mai	2003 okt	2004 veebr
Eesti Ekspress	49	36	39	47
Eesti Päevaleht	42	46	33	44
Postimees	43	40	38	44
SL Õhtuleht	42	44	36	44
Maaleht	53	46	39	48
Äripäev	46	35	26	42
Sirp	34	56	45	68

Stereotüübid Riigikogu tegevuse hindamisel

2001. aasta lõpul viis ES Turu-uuringute AS läbi fookusgrupi-uuringu, mille tulemused võimaldavad paremini mõista Riigikogu ja poliitikute tegevuse mõtestamise loogikat.

Põhiliseks Riigikogu tegevusvaldkonnaks peab avalikkus enamasti seadusandlust. Kuna Eesti seadusloome näib lähtuvat eeldusest, et mida arusaamatum see tavakodanikele on, seda parem, jääb ka inimeste ettekujutus Riigikogu tegevusest teiste institutsioonidega võrreldes kahvatumaks.

Eesti elanike poliitilise universumi keskmises osas asub Vabariigi Valitsus. Kuigi Riigikogu paigutatakse selle paremale käele, on ta otsuste tegemisel vähem oluline ja vähem intensiivne kui valitsus. (Tulemus on saadud projektiivse meetodikaga, kus fookusgrupis osalejad pidid eri suuruse ja värvusega ringe tahvlile paigutades osutama eri võimuinstitutsioonide olulisusele ja mõjujõule ühiskonnas. Valitsust kujutati sageli suure punase sõõrina, mille kõrval väiksema sõõrina – kuid mitte kunagi punasena – asus Riigikogu.)

Enamasti valitseb keskmise haridustasemega ja poliitikast vähe huvitatud vastajate hulgas ettekujutus Riigikogu liikme ametist kui hästi tasustatud, kuid vähese töökoormusega "soojast kohast". Riigikogu liige / poliitik on selliste kodanike nägemuses riiakusele kalduv inimene, kes ei osale just eriti meelsasti oma otseste tööülesannete (see tähendab vastajate arvates eelkõige istungitel osalemist) täitmisel.

Üks fookusgrupis osalenu kirjeldas oma arusaama Riigikogu liikme tegevusest järgmiselt: "[...] mõni lausa tukub seal [...] lehti loevad, vahepeal jääb mulje, et ainult uimerdavad [...] kaklemist on väga palju – just omavahelise jagelemise peale läheb palju aega, vahel ootad, et ikka mõni otsus ka sünniks."

See, et Riigikogu liige töötab ennekõike komisjonides ning et tööks on ka fraktsiooni tegevuses osalemine või koguni välislähetuses käimine, oli paljudele fookusgruppides osalenutele uudis.

Eeltoodud kirjeldust kinnitavad ka 2002. aasta suvel korraldatud küsitluse tulemused, mis iseloomustavad elanikkonna informeeritust riigi institutsioonide tegevusest.

Riigikogu tegevusest pidas end hästi või väga hästi informeerituks 38% elanikest, halvasti või väga halvasti informeerituks enam kui pooled – 54%.

Seejuures nii Riigikogu fraktsioonide kui ka Riigikogu alatiste komisjonide tegevusest on halvasti informeeritud 77%, hästi üksnes kümnendik elanikkonnast.

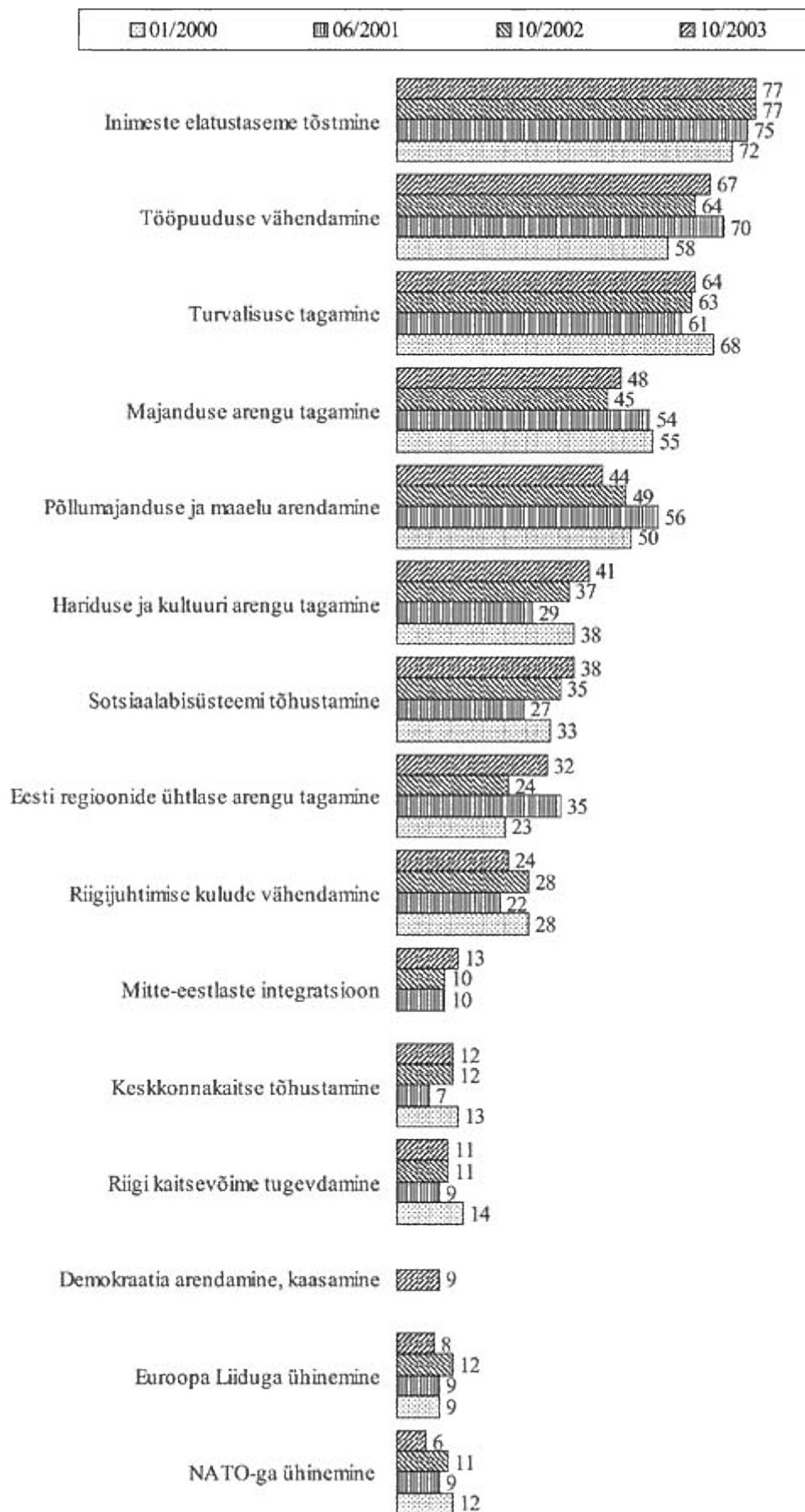
Paremat informeeritust Riigikogu tegevusest peaks vajalikuks 73%, fraktsioonide ja komisjoni tööst pool küsitletuist.

Samas on selge, et Riigikogu tegevust jälgides ja selle kohta oma arvamust kujundades ei vea kodanik näpuga järke põhiseaduses, et arvesse võtta kõiki Riigikogule seadustega pandud funktsioone. Kodanike huvide esindamise edukuse kriteeriumiks seatakse otseselt inimeste elujärje paranemine.

Avalikkuse ootused riigivõimult

Riigi ees seisvad välispoliitilised ülesanded ja isegi demokraatia arendamise vajadus jäävad tagaplaanile, kui nende tähtsust mõõdetakse ühes nimistus elatustaseme tõusu, tööpuuduse vähendamise ja turvalisuse tagamisega. Kaitseministeeriumi tellitud uuringus "Avalik arvamus ja riigikaitse" on neli aastat uuritud, mida peavad inimesed kõige olulisemateks riigivõimu poolt lahendamist vajavateks probleemideks; tulemused on joonisel 4.

Joonis 4. Olulisimad riigivõimu poolt lahendamist vajavad probleemid aastail 2000–2003

Riigikogu töö kohta avalikkusele avaldatavad materjalid peaksid keskenduma just Riigikogu tegevuse seotusele inimeste igapäevaprobleemide lahendamisele, tutvustama mehhanisme, mille vahendusel avalikkuse ootused ja huvid jõuavad Riigikogu ette. Kõrk deklareerimine, et tähtsaid riiklikke otsuseid tehes polegi vaja avaliku arvamusega arvestada, ei aita kaasa meie demokraatia arengule. Riigikogu ja valitsus ei pea alati tegema nii, nagu rahvas tahab, kuid ta ei tohi kunagi teha nii, nagu rahvas ei taha. See tähendab, et ebapopulaarsetele otsustele peab eelnema nende arusaadav põhjendamine.

Kui vaadata eelneval joonisel esitatud ülesannete prioriteete, on selge, et kui Eesti kaitsekulutuste suurust põhjendada välispoliitiliste või riigikaitse vajadustega, ei osutu teavitustöö nii edukaks kui siis, kui kulutusi seostada igapäevase turvalisuse paranemisega või elanikkonna heaolu küsimustega.

Suur usaldus

Võib öelda, et praegune, X Riigikogu on nautinud oma tegevuse algusest peale seniolematut suurt valijaskonna usaldust. Kõikide varasemate Riigikogu koosseisude usaldusväarsuse lähtetase oli madalam ning pärast aastast tegevusperioodi ei õnnestunud neil enamasti säilitada enam kui poole elanikkonna usaldust.

Ilmselt ei ole tegemist erakordselt võimeka Riigikoguga, vaid pigem ühiskondliku arvamuskliima muutumisega, avaliku arvamuse suurema küpsusega (tajutakse selgemalt parlamendi võimalusi). Tähelepanuväärne on see, et ajakirjanduses ilmunud küllalt arvukatest kriitilistest artiklitest hoolimata ei ole parlamendi usaldusväarsuses põhimõttelisi muutusi esimese aasta jooksul aset leidnud.

Kahtlemata ei ole õige ajakirjanduse mõju Riigikogu usaldusväarsusele uurida ainult trükiajakirjanduses ilmunule keskendudes. Eelnevast käsitlusest ilmnes, et regulaarselt trükiajakirjandust luguvad küsitluses osalenud ei kuulunud sugugi Riigikogu kõige kriitilisemate hindajate hulka. Kirjutavas pressis esile tõstetud teemad peegelduvad ühiskonda tagasi paljude meediakanalite vahendusel, nende mõju pole kindlasti üksüheselt taandatav sõnumi vastuvõtule retsiipiendi poolt.

Täpsemate seoste fikseerimiseks meedia mõjus avaliku arvamuse kujunemisele peaks suurendama jälgitavate kanalite arvu ning mõõtma usaldusväarsust sagedamini kui kolm korda aastas. Uuringuid tuleks läbi viia paralleelselt ja sarnast mõistesüsteemi kasutades.